

4. Войцехівська Н.К. (2014). Засоби вираження погрози в українському конфліктному дискурсі. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. Вип. 30. С. 17-30.

5. Гаврилів О. (2019). Непряма вербальна агресія. *East european journal of psycholinguistics*. Vol.6, Iss.2. С. 7-20.

6. Ковкіна Є., Алоян М., Авоян Л. (2022). Актуальність лінгвістичної експертизи мовлення у кримінальних справах щодо інкримінування погрози. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (28). С.98-108.

7. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970 – 1980). URL: <http://sum.in.ua/>.

ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ В СУСПІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Ніна Кухар

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Зростання проявів вербальної агресії зумовлено загостренням соціальних, ідеологічних та ціннісних конфліктів у сучасному соціумі. Вивчення феномену конфліктогенної комунікативної поведінки має важливе значення для трансформації теоретичних засад культури мовлення та комунікативної етики суспільного дискурсу в умовах російсько-української війни, розширення медіапростору, переходу до цифрових комунікацій. Метою розвідки є систематизація поглядів науковців на лексичні маркери вербальної агресії в суспільному дискурсі.

Дослідники кваліфікують мовленнєву агресію як складний комунікативно-прагматичний феномен, засобами його реалізації є система різнорівневих мовних одиниць. Російсько-українська війна активізувала використання емоційно-експресивних та оцінних компонентів мовлення, внаслідок чого вербальна агресія стала не лише деструктивним комунікативним явищем, а способом формування громадської думки, засобом вираження солідарності та спротиву. Конфліктогенні засоби комунікації є важливим інструментом символічного протистояння, формування колективної ідентичності української спільноти та конструювання образу «свого» і «чужого» в суспільному дискурсі. Зауважимо, що значущим є розмежування легітимних форм мовного спротиву, спрямованих на протидію агресорові, та проявів власне деструктивної комунікації, зорієнтованих на посилення конфліктності в суспільстві.

Аналіз використання вербально-агресивних засобів у медіапросторі виявляє механізми маніпулятивного впливу, прояви мови ворожнечі, дискримінації, інших

форм деструктивної комунікації. «Поширення конфліктогенних мовних тактик у медіатекстах зумовлене глобальними суспільно-політичними змінами, російсько-українською війною та її трагічними наслідками, зростанням інформаційних потоків і їхнього впливу на велику аудиторію, трансформаційними процесами в сучасній українській мові та мовленні, зокрема спрощенні етикетних норм спілкування, створенні особливих комунікативних тональностей, у яких переважає агресія» (3, с.92).

Експліцитну вербальну агресію – безпосереднє вираженням негативного ставлення мовця до адресата / предмета мовлення – репрезентує інвективна лексика, пейоративи, образливі номінації, а також синтаксичні конструкції з підсиленням емоційним забарвленням (окличні висловлення, риторичні запитання, наказові форми). Такі мовні засоби прямо сигналізують про конфліктну інтенцію мовця та легко ідентифікуються в дискурсі.

Реалізуючи типові функції – негативної оцінки, вираження емоційного напруження, формування конфліктного комунікативного простору, – маркери мовленнєвої агресії демонструють семантичну та структурну різноманітність. Т. Храбан, К. Самойленко проаналізували основні форми вербальної агресії в англійськомовних соціальних мережах та виокремили описові лексико-семантичні засоби її реалізації, зокрема образи (висловлення оцінки, алюзії, інвективні слововживання), звинувачення в порушенні соціальних норм, глузування (насмішка, сарказм), ворожі зауваження, осуд, погрозу, вживання знижених слів та виразів (7, с. 134-136).

Важливим складником експресивного ресурсу мови є інвективна лексика, у вузькому сенсі її потрактовують як типовий засіб вираження вербальної агресії. Досліджуючи інвективний фонд сучасної української мови, Л. Топчій кваліфікує інвективи як різнорівневі мовні одиниці, що виконують функцію негативної характеристики адресата або об'єкта мовлення та слугують засобом вербалізації агресивних або зневажливих оцінок. За семантико-функційними ознаками науковиця виокремила особистісно-оцінні інвективи – слова й вислови, що позначають інтелектуальну неспроможність, моральні вади або соціальну неповноцінність адресата; соціально-марковані інвективи – назви певних професій, соціальних статусів, негативна семантика яких пов'язана із знеціненням окремих соціальних груп чи стереотипними уявленнями про конкретну спільноту. Давню традицію використання в українському суспільному дискурсі мають також зооморфні інвективи, утворені в результаті асоціативного перенесення рис, приписуваних певним тваринам, на поведінку або особливості характеру людини. Окрему групу становлять фізіологічно (соматично) мотивовані інвективи, які акцентують на зовнішніх рисах, фізичних вадах чи тілесних характеристиках адресата. У межах інвективного фонду сучасної української мови також

функціонують обценні одиниці, що мають підвищений рівень експресивності й часто використовуються у ситуаціях конфліктної комунікації (6, с.79-80).

Аналізуючи мовленнєву стратегію дискредитації в масмедійному дискурсі, А. Скорофатова виокремила такі групи інвектив у текстах видань «Українська правда» та «Український тиждень» (2013-2024 pp.): «інтелект-інвективи, соціоморальні інвектики, політ-інвективи, націонал-інвективи, професіонал-інвективи, зоо-інвективи, секс-інвективи, жаргон-інвективи, евфемізм-інвективи, каламбур-інвективи, мат-інвективи, інвективи-порівняння з історичними одіозними особистостями та літературними персонажами та ін» (4, с.34). Науковиця наголошує, що в медідискурсі «засобом морального знищення є не стільки лайка та пряма негативна оцінка, скільки прийоми когнітивного й семантичного плану, що сприяють бажаному сприйняттю політичних фактів і фігур» (4, с.34), зокрема використання метафор, алюзій, прихованих антитез, одиниць із позитивною конотацією в негативному контексті.

Для з'ясування рівня усвідомлення здобувачами вищої освіти проявів конфліктогенної комунікативної поведінки, виявлення її специфіки в освітньому середовищі та оцінки частотності використання засобів мовленнєвої агресії ми провели анонімні анкетування (2023-2025 pp.). Запитання анкети були зорієнтовані на когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти мовленнєвої діяльності майбутніх педагогів і журналістів. Аналіз відповідей здобувачів освіти виявив типові комунікативні ситуації, в яких актуалізується мовленнєва агресія, також встановлено «ієрархію форм вербальної агресії: неповажні коментарі, висміювання (глузування), погрози (залякування), вони стосувалися передовсім зовнішності, поведінки, стилю одягу комунікантів; мовними засобами реалізації агресії визначено образливі висловлювання, обценнну лексику, жарти (переважно без конкретизації)» (2, с. 104).

Специфіка прихованої мовленнєвої агресії полягає в маскуванні агресивної інтенції за допомогою стилістичних чи дискурсивних механізмів, що дозволяють мовцеві формально зберігати комунікативну коректність. На лексичному рівні прихована агресія реалізується у формі іронії, сарказму, евфемізмів або конотативно знижених номінації, на синтаксичному рівні її маркерами є непрямі висловлення, натяки, конструкції, які забезпечують ефект двозначності. К. Тараненко, вказуючи на актуальність проблеми прихованої агресії, виокремлює з-поміж її типових форм такі: знецінення співрозмовника та його досягнень, вираження хибного (або непотрібного) співчуття, маніпулятивні висловлювання, провокаційні дії, кепкування, іронію, «дружню» критику, маскування ворожого ставлення під етикетними формулами та засобами показної ввічливості (5, с.38).

Активізація засобів прихованої агресії в медіадискурсі зумовлена дією екстралінгвальних чинників. Н. Єльнікова проаналізувала окремі групи лексичних маркерів прихованої агресії, зокрема пейоративні номінації й інвективи,

політично вмотивовані пейоративи, анімалістичні метафори, слова з мілітарним і траматичним конотаційним забавленням, і наголошує на складних семантичних трансформаціях таких одиниць у сучасних медіатекстах (1, с. 38).

Проблема вивчення конфліктогенної комунікативної поведінки є однією з важливих у сучасній психолінгвістиці. Незважаючи на значну увагу дослідників до маркерів вербальної агресії, потребує доопрацювання і систематизації методологія виокремлення вербально-агресивних одиниць та уточнення механізмів імпліцитної агресії.

Література

1. Єльнікова, Н.І. (2025). Вербальна агресія в українськомовному медіадискурсі: лексико-семантичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*, 42 (1), 38-43. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.6>
2. Кухар, Н.І. (2022). Вербальні вияви агресії в соціальних мережах (на матеріалі анкетування здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 36, 99-106. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-99-106>
3. Кухар, Н. (2025). Проблема вербальної агресії в сучасному мовознавчому дискурсі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 39, 87-96. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-39-08>
4. Скорофатова, А. О. (2024). Інвективний дискурс: стратегія дискредитації та мовленнєві тактики її реалізації (на матеріалі статей українських ЗМІ «Українська правда» та «Український тиждень» (2013-2024 рр.)). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 35 (74), ч. 2, 29-35. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/05>
5. Тараненко, К. В. (2019). Засоби вираження прихованої агресії в комунікації. *Закарпатські філологічні студії*, 7 (1), 35-38. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5068ad4a-ea25-46f9-945a-7cc9e7d8fe06/content>
6. Топчій, Л. М. (2023). Про інвективний фонд сучасної української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 59 (3), 79-82.
7. Храбан, Т.Е. & Самойленко, К.О. (2017). Вербальна агресія як навмисна деструктивна поведінка в соціальних мережах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*, 29 (2), 133-136.